

A NÉPI KERÁMIA A MAGYAR NYELVTERÜLETEN

(Kresz Mária: Magyar fazekasművészet. Corvina — Forum, Budapest—Újvidék, 1991.)

Az egyik legősibb kézművesség XIX. századi alakulását ismerteti Kresz Mária posztumusz munkájában. A szerző azoknak szánta könyvét, akik közelebbről kívánják megismerni a falusi, mezővárosi iparosok munkáját, művészetét. A parasztság és a polgárság részben azért vásárolta ezeket a tárgyakat, mert nélkülözhetetlenek voltak a konyhában, részben pedig ezekkel díszítette otthonát, emiatt kellett egy-egy tálnak, korsónak, szilkének művészi igényeknek is eleget tennie. A felületes szemlélő úgy vélheti, hogy a fazekasok formavilága nemzetközi, ha azonban alaposabban szemügyre vesszük ezeket a tárgyakat, akkor még az azonos nyelvterületen belül is eltéréseket figyelhetünk meg. A Magyar fazekasművészet a különböző dialektusok legújabb kori alakulását mutatja be. Egy-egy fazekasközpont sajátosságait a Magyar Néprajzi Múzeum húszszernél is több tárgyi emléke alapján állapította meg a szerző. Emellett figyelembe vette az egyes tájegységek mestereinek visszaemlékezéseit és a levéltári dokumentumokat is. Az egyes dialektusok meghatározásakor az anyagot, a formát, a színeket és a díszítő motívumokat vette alapul. Eszempontra figyelve tíz tájegységet különített el a magyar nyelvterületen. Egy-egy területen számolt azután több fazekasközponttal is, de ezek stílusjegyei a szerző szerint rokonságot mutatnak.

A könyv e tíz tájegység jellegzetességeit részletezi. Nyugatról kelet felé haladva a legalapvetőbb fogalmakat is tisztázza. Eszerint a magyar parasztkerámiának három ága van: a szűkebb értelemben vett fazekasság, a korsóság és a tálalosság. A fazekasok kizárólag tűzálló főzőedényeket korongoznak, a korsósok vizes-, a tálalók pedig lapos edényeket. E három megnevezés — véleményünk szerint — elsősorban nyelvi elkülönítés, hiszen az egyes tájegységek képanyaga alapján megállapíthatjuk, hogy minden nagyobb fazekasműhelyben a helyi formákat és díszítést alkalmazva készítettek különféle cserépedénye-

ket. Érezhette a szerző is, hogy ez a felosztás bizonytalan, ezért csak az egyes tájegységek kapcsán beszél korsósokról, tálalókról, fazekasokról, mert szigorú szakosodásról még a mezőtúri korsósok és a vásárhelyi tálalók esetében sem lehet szó.

Főzőedényeket több központban is készítettek, leghíresebbek mégis a gömői fazekasok voltak. Vászonedényekkel az egész Nagy-Alföldet bejárták. Az alföldi, dunántúli mesterek edényeit nagyobb körzetekbe is szállították. A mohácsi göllőncserek edényei a Dunán egész a Fekete-tengerig, s vándorkereskedők révén Boszniába és Törökországba is eljutottak. A vásárhelyi edényeket Bácskában és a Bánságban is kedvelték. A sötétkék és fehér díszítésűeket különösen a sváb asszonyok szerették. A mezőcsáti fazekasok díszítőkedvét is nagymértékben befolyásolta a mezőkövesdi asszonyok ízlése. A puritánabb református mesterek alkalmazkodtak a katolikus matyók pompát, tarkaságot kedvelő világához. A sárközi írókával virágozott színes tányérokat viszon a hirtelen meggazdagodott református magyarság igényelte, ugyanakkor az itteni svábok inkább az egyszerű zöldmázás tányérokat kedvelték. Egy-egy fazekasközpont díszítő motívumait alakíthatták tehát a helyi igények is, de a díszítések elsősorban a helyi hagyományoktól, az egyes mesterek igényességétől, kézügyességétől függttek. Valamennyi tájegységnek voltak ismert mesterei. Ott, ahol a szép formák és a máz mellett a díszítésre is gondot fordítottak, több esetben ismert az edények írója.

Kresz Mária könyvében nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mekkora a fazekasok művészi szabadsága, az egyes központok formáit, színeit és díszítő motívumait hogyan változtathatták, alakíthatták, volt-e egyáltalán szerepe az egyéniségnek, mint a népművészet egyéb műfajaiban. A kerámiában a mesterek, mivel tartós anyaggal dolgoztak, nem maradtak névtelenek, ismeretlen-

nek. A műmelléklet azt sugallja, hogy a mesterek az átvett motívumokat csupán lényegtelen változtatásokkal variálták, s a népi díszítőművészetben sem lépték túl egy adott tájegység forma- és dekorációvilágát. Nemigen jutott idejük egyéni minták kiállítására, hiszen nagyüzemi termelés folyt. A mohácsi mesterek egy szezonban húsz ezer korsót, tálát is eladtak, egy-egy kemencében egyszerre 600—800 edényt égettek ki. A mezőkövesdiek egy-egy lakodalomra egy katlannyi tálát is megrendeltek a mezőcsáti fazekasoknál. A jeles alkalmakra készült edények díszítésére külön ügyelni kellett a mesternek.

A tíz tájegység hagyományának gyökerei más-más időszakhoz kötődnek. Az erdélyi, bihari fazekasművészet hagyományai a XVI. század elcéljéhez kapcsolódnak. A levéltári adatok tanúságai szerint már abban az időben éltek itt mesterek. Ugyancsak ilyen régi hagyományra tekintenek vissza a gömöri fazekasok. A sárkői, a vásárhelyi és a mezőtúri mesterek munkássága a XVIII. századtól igazolható levéltári iratokkal. Az utóbbi műhelyek magyar jellegű díszítő motívumai a hódoltság korában alakultak ki. A magyar nyelvterületen még a XIX. században és századunkban is rendkívül változatos formában alkalmazták a különböző technikákat, díszítéseket. A nyugati végeken a középkori hagyományok éltek tovább. Sárkőz környékén — a hódoltság korában népszerűvé vált mázas tálak munka is kelendő volt. Az erdélyi fazekasokra nagy hatást gyakorolt a későbbabban ónmázás kerámia. A Székelyföld, a Barcaság faze-

kasságában fellelhető a bizánci örökség, de a reneszánsz virágos mintakincs is. Néhány központban a középkorban szokásos mázatlan terrakotta korsókat is korongozták.

Kresz Mária keletől nyugatig, északról délig vizsgálta a magyar nyelvterület anyagát. A déli végeken a nagy központok Mohács és Vásárhely. A vajdasági anyagot minden bizonnyal nem ismerte. Pedig ezen a vidéken is voltak fontos műhelyek, hiszen az itteni múzeumoknak is rendkívül gazdag a népi kerámiagyűjteménye. S azok nem kizárólag mohácsi, vásárhelyi mesterek műhelyében készültek. Vásárainkon helyi mesterek is megfordultak. A szabadkai, zentai és temerini fazekasok a helyi hagyományok szerint korongolták, festették, díszítették edényeiket. Itteni gölöncsérek formázták a tarhós szilkét a juhászoknak, nem északról szállították az itteni vásárookra. Bácskában és a Bánságban nem voltak országos hírnévű fazekasműhelyek, kizárólag a helyi igényeket elégítették ki. Az itteni gölöncsérek munkájának tanulmányozása azt bizonyítaná, hogy nemcsak a nyugat-dunántúli műhelyeknek voltak balkáni kapcsolatai, hanem a bácskai, a bánsági területeknek is. Ezért sajnáljuk, hogy a nagytáji összefüggésekben nem látjuk a vajdasági fazekasművészet helyét. Jó lenne, ha kutatóink egy nagyobb tanulmányban választ adnának erre a kérdésre. Bánszky Mária 1975-ös katalógusa jó alapja lehet ennek a tanulmánynak. Kresz Mária emlékének ennyivel mi is tartozunk.

BESZÉDES Valéria

TÁRSADALMI JELENSÉGEK, POLITIKAI FOLYAMATOK

Teorija in praksa, Ljubljana, 1991/8—9. szám

A Ljubljanei Teorija in praksa 8—9. számának Cikkék, tanulmányok rovatában Ruđi Rizman jelentetett meg érdekes írást *Elméleti stratégiák az etnonacionalizmusról szóló értekezésekben* címmel. A társadalomtudományokban — állítja — olyan mértékű az egyet nem értés és letisztázatlanság a nép azaz nemzet, a népciség, a nacionalizmus és a nemzetállam fogalmát illetően,

hogy az egész egy nyelvi őserdőre emlékeztet. Ez azonban nem kifejezetten tudományos probléma, nap nap után feltűnik ugyanis a politikai folyamatokban, a beszédekben és vitákban amelyekben különböző etnikumok tagjai vagyis népek, nemzetek, nemzeti kisebbségek szembesülnek. A szerző az említett kategóriák közös nevezőjét az etnonacionalizmus fogalmában véli